

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE IN YOUNG ADOLESCENT STUDENTS DURING THE WAR

Дослідження присвячено формуванню соціальної компетентності молодших підлітків в умовах воєнного стану. У теоретичних та емпіричних дослідженнях українські науковці визначали педагогічні аспекти формування соціальної компетентності учнів та ключові аспекти розроблення навчальних програм, виявляли причинно-наслідкові зв'язки між педагогічною підготовкою та розвитком соціальних компетентностей учнів різних вікових категорій. Це означає, що певні педагогічні методи, підходи та програми можуть мати безпосередній вплив на розвиток соціальних навичок та компетентностей учнів. Формування соціальної компетентності включає взаємодію з іншими, емоційну стабільність, емпатію та співчуття, творчість і розвиток самостійності. Учителі, батьки та інші особи, які безпосередньо працюють із молодшими підлітками, повинні створити необхідні умови для розвитку соціальної компетентності, що дасть змогу дітям бути успішними та незалежними у житті.

Проведене дослідження охопило п'ятнадцять учнів із метою визначення рівня їхньої соціальної компетентності. Результати виявили, що двоє учнів мають відсталий розвиток та потребують індивідуальних методів навчання. У більшості учнів спостерігаються проблеми у спілкуванні, що зумовлено різними емоційними бар'єрами. Слід зазначити, що результати дослідження соціальної компетентності можуть бути викликані об'єктивними чинниками, такими як тривалий стрес унаслідок військових дій або затяжний період онлайн-навчання.

За результатами дослідження розроблено рекомендації для вчителів та психологів освітніх закладів щодо створення навчальних програм для розвитку соціальної компетентності. Серед них виділяємо організацію тренінгів для вчителів та батьків щодо підвищення рівня соціальної компетентності у роботі з дітьми під час війни, а також програму підтримки соціальної компетентності для учнів, що включатиме у себе різноманітні заходи та методики, які допоможуть учням розвинути соціальну компетентність під час війни.

Ключові слова: учні молодшого підліткового віку, формування соціальної компетентності, підлітки під час війни, емоційні бар'єри, програма підтримки соціальної компетентності.

ментності, підлітки під час війни, емоційні бар'єри, програма підтримки соціальної компетентності.

The research is devoted to the formation of social competence of younger teenagers in the conditions of martial law. In theoretical and empirical studies, Ukrainian scientists determined pedagogical aspects of the formation of social competence of students and key aspects of curriculum development, identified cause-and-effect relationships between pedagogical training and the development of social competences of students of different age categories. This means that certain pedagogical methods, approaches and programs can have a direct impact on the development of students' social skills and competencies. The formation of social competence includes interaction with others, emotional stability, empathy and compassion, creativity and the development of independence. Teachers, parents and other persons who work directly with younger adolescents must create the necessary conditions for the development of social competence, which will enable children to be successful and independent in life.

The conducted research included fifteen students in order to determine their level of social competence. The results revealed that two students have delayed development and need individual teaching methods. The majority of students have communication problems due to various emotional barriers. It should be noted that the results of the study of social competence can be caused by objective factors, such as prolonged stress due to military operations or a prolonged period of online learning.

Based on the results of the research, recommendations were developed for teachers and psychologists of educational institutions regarding the creation of educational programs for the development of social competence. Among them, we highlight the organization of trainings for teachers and parents on increasing the level of social competence in working with children during the war, as well as a program to support social competence for students, which will include various activities and methods that will help students develop social competence during the war.

Key words: students of younger adolescence, formation of social competence, teenagers during the war, emotional barriers, social competence support program.

УДК 373.014.53:342.78-053.6(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.49.12>

Тодорцева Ю.В.

к.пед.н.,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи
Національний університет «Одеська
політехніка»

Костриця Л.Ю.

студентка III курсу за спеціальністю
053 – Психологія
Національний університет «Одеська
політехніка»

У сучасному світі соціальна компетентність набуває все більшого значення як для особистісного розвитку, так і для успішної адаптації в суспільстві. Особливої актуальності це питання набуває для молодших підлітків, які перебувають на етапі становлення своєї особистості та соціальної ідентичності. Розвиток соціальної компетентності учнів є складним процесом, що передбачає взаємодію зі сві-

том та оволодіння низкою соціальних навичок, знань та вмінь. Дослідження формування соціальної компетентності молодших підлітків під час війни особливо актуально в контексті російсько-української війни. Учні підліткового віку є уразливими до наслідків війни. Вони стають свідками руйнівних наслідків військової агресії в реальному світі та через засоби масової інформації, що може мати значний

вплив на їхні розвиток та психологічний стан у подальшому житті. У цьому контексті розвиток соціальної компетентності постає важливим питанням для вчителів та батьків.

Дослідження у цій сфері дають змогу зрозуміти, як війна впливає на соціальну компетентність молодших підлітків, розробити ефективні методи та стратегії розвитку в цьому напрямі. Результати таких досліджень можуть стати важливим допоміжним матеріалом для вчителів і психологів, які працюють із дітьми в зонах конфліктів і воєнних дій. Д. Губарева [1], А. Малько [2], Г. Коберник [3] та інші українські вчені відзначають важливість впливу шкільної освітньої програми на формування соціальної компетентності учнів, яка під час війни набуває не лише педагогічної функції, а й психологічної. Ураховуючи важливість розвитку соціальної компетентності учнів та її взаємозв'язок із мотивацією, доцільним є проведення наукового дослідження, яке має на меті встановити зв'язок між мотивацією та формуванням соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку.

Ураховуючи вікові особливості учнів раннього підліткового віку (11–14 років), навчальний процес має бути організований відповідно до їхніх потреб та інтересів. У цьому віці поступовий фізичний та психологічний розвиток може впливати на здатність сприймати інформацію та виконувати завдання. Однією з вікових особливостей раннього підліткового віку є розвиток особистого світогляду. У цей період діти стають більш упевненими у власних думках та ідеях, іноді заявляючи, що вони відрізняються від думок батьків та вчителів [4, с. 202]. Вони також можуть відчувати потребу в незалежності та самовизначенні, потребують розуміння і терпіння з боку вчителів та батьків. Ще однією характеристикою раннього підліткового віку є підвищений інтерес до соціального життя. У цьому віці діти відчують потребу в більш тісному спілкуванні з однолітками і встановленні нових соціальних зв'язків. Це також може вплинути на їхню академічну успішність і сприйняття того, що вони вивчили. Слід також ураховувати, що підліткам потрібно розвиватися в більш організованому середовищі. Їм може знадобитися підтримка та допомога у встановленні розпорядку дня, плануванні свого часу і роботі з матеріалами. Окрім того, їхні пам'ять і увага можуть бути більш нестійкими, ніж у старших, тому вчителі повинні забезпечити достатню кількість повторень, щоб допомогти учням засвоїти вивчений матеріал.

Для учнів молодшого підліткового віку також важливо проявляти творчі здібності та відчувати успіх. Учням може знадобитися підтримка для розвитку власних інтересів і талантів, наприклад шляхом приєднання до художніх, музичних, театральних або спортивних гуртків.

Окрім того, молодші підлітки можуть виявляти значні емоції, які можуть впливати на їхню академічну успішність. Учителі повинні зберігати позитивне та доброзичливе ставлення до своїх учнів, допомагаючи їм зберігати спокій і зосереджуватися на навчальних завданнях.

Ці вікові особливості раннього підліткового віку вимагають від учителів та батьків більшого розуміння і терпіння. Вони повинні створити організоване середовище, яке підтримує, заохочує творчість і соціальний розвиток, а також допомагає учням зосередитися на роботі та досягти успіху.

Соціальна компетентність дітей молодшого підліткового віку є одним із найважливіших елементів їхнього розвитку. Ця компетентність включає у себе набір навичок та знань, які дають можливість дітям успішно взаємодіяти з іншими, вирішувати конфлікти та зберігати емоційну рівновагу. Розвиток соціальної компетентності молодших підлітків є складним та багатограним процесом, який потребує уваги і зусиль педагогів, батьків та інших осіб, які безпосередньо працюють із дітьми. Одним з основних чинників, що впливають на розвиток соціальних компетентностей молодших підлітків, є спілкування з однолітками та дорослими. Це допомагає дітям учитися спілкуватися, налагоджувати зв'язки та вирішувати конфлікти. Важливо також надавати вихованцям можливість взаємодіяти з людьми різного віку та соціальних груп, що сприяє розвитку їхньої толерантності та поваги до інших. Соціальна компетентність учнів включає низку складників, які сприяють їхній успішній взаємодії з іншими людьми та соціальній адаптації. В. Коваленко дає характеристику таких основних складників соціальної компетентності:

- когнітивно-пізнавальний складник соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку є важливим для їхнього розвитку. Він включає низку пізнавальних процесів, які допомагають учням розуміти та аналізувати соціальну дійсність, міркувати логічно та критично, вирішувати проблеми та приймати обґрунтовані рішення. Він включає розвиток когнітивних навичок, таких як спостереження, увага, пам'ять та мислення. Окрім того, розвиток когнітивно-пізнавального складника соціальної компетентності передбачає розвиток критичного мислення та вміння розв'язувати соціальні ситуації;

- мотиваційно-ціннісний складник соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку є ключовим для їхнього соціального розвитку. Він включає мотиваційні чинники та цінності, які впливають на їхню поведінку, вибір та сприйняття соціальних ситуацій. Наприклад, цінності, пов'язані зі співпрацею, взаємодопомогою, взаєморозумінням та від-

повідальністю, сприяють розвитку позитивних міжособистісних відносин. Цінності можуть бути внутрішньою мотивацією для учнів, впливати на їхні рішення й спонукати до прояву певної поведінки;

- поведінково-діяльнісний складник соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку включає навички та вміння, які дають їм змогу ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми та адаптуватися до соціальних ситуацій;

- комунікативний складник соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку є ключовим для їхньої успішної взаємодії із середовищем. Він включає набір навичок та вмінь, необхідних для ефективного комунікації, включаючи вміння слухати, висловлювати власні думки, виражати емоції та встановлювати здорові міжособистісні відносини;

- інформаційно-рефлексивний складник соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку включає здатність ефективно отримувати, розуміти та аналізувати інформацію про соціальні ситуації, а також уміння рефлексувати над своїми вчинками та відносинами з оточуючими. Отримання інформації є ключовим елементом соціальної компетентності. Учні повинні розвивати навички спостереження, аналізу та інтерпретації різних вербальних та невербальних сигналів, які надходять від інших людей. Рефлексія є важливим аспектом інформаційно-рефлексивного складника соціальної компетентності [5, с. 21].

Формування соціальної компетентності в ранньому підлітковому віці також вимагає розвитку емоційної стабільності та самоконтролю. Важливо навчити дітей керувати своїми емоціями та розуміти, як вони впливають на їхню поведінку. Для цього можна використовувати різні техніки, такі як дихальні вправи та медитації, методи арттерапії, що дають змогу зменшити стрес і тривожність. Окрім того, розвиток соціальної компетентності в ранньому підлітковому віці включає розвиток емпатії та співчуття. Важливо навчити дітей розуміти почуття та емоції інших, відчувати їхні біль і радість. Це допомагає будувати і підтримувати дружні стосунки між учнями та їхніми однолітками. Інші чинники, що впливають на розвиток соціальної компетентності в ранньому підлітковому віці, включають розвиток креативності та незалежності. Важливо вчити дітей критично та аналітично мислити, розвивати їхні творчість та ініціативу. Це сприяє розвитку позитивної самооцінки та впевненості в собі, стає суттєвим стимулом для досягнення цілей.

У нашому дослідженні взяли участь 15 учнів (з усієї кількості нами було враховано лише 13 відповідей через особливості розвитку двох

учнів). Також було проведено інтерв'ю з класним керівником. Вік респондентів становив 12 років (молодший підлітковий вік). Усі респонденти від початку повномасштабної російської агресії знаходилися на території України. Варто зазначити, що респонденти проживали у зоні бойових дій, мають різний сімейний склад та успішність у навчальній діяльності. У класі були присутні діти, що мають відсталий розвиток та потребують іншої освітньої програми. Дослідження проводилося з метою формування соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку навчального закладу «Миколаївський ліцей» Миколаївської с/р Березівського району Одеської області та виявлення впливу війни на розвиток їхніх соціальних навичок.

Для дослідження рівня соціальної компетентності учнів шостого класу було вибрано методу «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» В. Бойко, що дає змогу визначити наявність емоційних бар'єрів, які заважають успішному міжособистісному спілкуванню [6, с. 101]. Методика складається з 25 запитань, які оцінюються відповідно до «ключа» за п'ятьма шкалами. Відповіді учасників дають змогу визначити наявність емоційних бар'єрів, таких як відчуття страху, незгоди, образи, підозри, відчуття самотності тощо. Результати методики можуть бути використані для розроблення індивідуальних рекомендацій щодо поліпшення міжособистісних взаємин з урахуванням конкретних емоційних бар'єрів, які притаманні учням. За результатами проведеної методики, що була націлена на дослідження соціальної компетентності учнів, нами було отримано такі результати:

- дев'ять учнів мають від 9 до 12 балів, що є свідченням того, що емоції «на кожен день» деякою мірою ускладнюють взаємодію з іншими. Слід зазначити, що двоє з них мають яскраво виражений емоційний бар'єр – неадекватний прояв емоцій, один – домінування негативних емоцій, один – невміння керувати власними емоціями. Чотири респондента мають неяскраво виражені інші емоційні бар'єри, такі як: невміння керувати емоціями, дозувати їх, неадекватний прояв емоцій, негнучкість, невиразність емоцій, домінування негативних емоцій;

- у двох учнів є деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні;

- один учень набрав 15 балів, що свідчить про те, що емоції явно заважають установлювати контакти з людьми, можлива схильність до дезорганізованих реакцій або станів, емоційний бар'єр – негнучкість, невиразність емоцій, невміння керувати емоціями, дозувати їх, неадекватний прояв емоцій. За особливостями анкети відрізнялася охайністю;

– один учень набрав найменшу кількість – 5 балів, що свідчить про те, що емоції не заважають під час спілкування та учень уміє їх регулювати.

Загальні бали учнів за методикою В. Бойко представлено у таблиці нижче.

Середній бал становить 9,8 (наявні емоційні бар'єри), що свідчить про необхідність проведення виховних заходів із дітьми та їхніми батьками щодо забезпечення емоційного та психологічного благополуччя. Як було зазначено вище, причинами емоційних бар'єрів стали військові події та досвід проживання дітей молодшого підліткового віку в зоні бойових дій.

Під час проведення інтерв'ю класний керівник зазначила, що змінює форму спілкування відповідно до особливостей, дає можливість дітям бути дорослими, самостійно вибирати та нести відповідальність за власні вчинки та вибір. Педагог підтримує, але не критикує: «У тебе все вийде», хвалить за докладені зусилля. Також класний керівник розуміє особливості двох учнів, що відстають за розвитком, тому наполягає на створенні класу для особливих дітей. Класний керівник наголошує на особливостях розвитку молодших підлітків та впливі збройного конфлікту і засобів масової інформації на їхню психіку. Педагог застосовує методи, що передбачають партнерство, довіру та розуміння, зокрема надає можливість переписати контрольну роботу. Окрім того, вона організовує прогулянки у парку, запрошує дітей додому на перегляд кіно, а також вирішує конфлікти з використанням гумору. Наприклад, у ситуації, коли хлопчик кинув гусінню в дівчинку, класний керівник зауважила, що учень в майбутньому стане біологом, і це вирішило проблему. За власним спостереженням можна констатувати, що дії педагога є професійними та сучасними.

На основі проведеного дослідження було розроблено рекомендації для вчителів та психологів, що присвячені формуванню соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку під час війни:

1. Створіть сприятливу атмосферу в класі, щоб зменшити емоційні бар'єри. Для цього можна застосовувати різні методики, наприклад ігри, творчі проекти, спільні види діяльності, де учні зможуть проявити свої здібності та обмінюватися думками та ідеями.

2. Застосовуйте індивідуальний підхід до кожного учня, ураховуючи його інтереси та потреби. Це допоможе створити мотивацію для навчання та розвитку соціальної компетентності.

3. Використовуйте стимул зворотного зв'язку, щоб похвалити учнів за досягнення та заохочувати їх до подальшого розвитку. Важливо звернути увагу на те, що позитивні відгуки мають бути конкретними та зрозумілими для учнів.

4. Відведіть час на спільні заходи з батьками та учнями, де можна обговорити теми, пов'язані з розвитком соціальної компетентності. Це допоможе учням отримати додаткову підтримку та встановити більш тісний зв'язок між сім'єю та школою.

5. Організуйте тренінги для вчителів та батьків щодо підвищення рівня соціальної компетентності у роботі з дітьми під час війни. Учасники таких тренінгів зможуть отримати додаткові знання та навички, які допоможуть їм ефективніше працювати з учнями, зокрема щодо розвитку соціальної компетентності (даний пункт передається для ознайомлення керівництву школи).

6. Використовуйте різноманітні методи навчання, які допоможуть учням розвивати соціальні навички, такі як співпраця, комунікація, емпатія, вирішення конфліктів тощо. Для цього можна застосовувати рольові ігри, дискусії, тренінги тощо.

7. Приділіть увагу розвитку емоційної компетентності, яка є важливим складником соціальної компетентності. Для цього можна використовувати методики розвитку емпатії, саморегуляції, мотивації тощо.

8. Сприяйте розвитку самооцінки учнів, що допоможе їм відчувати впевненість у своїх здібностях та зміцнить мотивацію до подальшого розвитку соціальної компетентності.

9. Ураховуйте вплив війни та періоду онлайн-навчання на стан учнів та їхню соціальну компетентність. Намагайтеся допомогти учням зрозуміти, що вони можуть робити для збереження своєї психічної та емоційної стабільності, а також надавайте їм необхідну підтримку та допомогу.

10. Розробіть програму підтримки соціальної компетентності для учнів, що включатиме у себе різноманітні заходи та методики, які допоможуть учням розвивати цю компетенцію під час війни.

Таким чином, аналіз результатів дослідження соціальної компетентності та наявності емоційних бар'єрів учнів 6-го класу показав, що більшість учнів має емоційне напруження та певні проблеми в розумінні та контролі власних емоцій. На підставі цього було складено рекомендації щодо формування

Таблиця 1

Загальні бали учнів за методикою В. Бойко

Учні	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Бали	12	11	9	10	8	10	5	12	11	15	9	7	9

соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку під час війни. Отже, у зв'язку з війною та періодом онлайн-навчання розвиток соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку може зазнавати певних труднощів. Однак для поліпшення цієї ситуації доцільно впроваджувати різноманітні педагогічні підходи та методики.

Здійснене експериментальне дослідження формування соціальної компетентності учнів молодшого підліткового віку не вичерпує усіх проблем, пов'язаних із проявами успішності у навчанні та впливу війни на психіку дитини і потребує подальшого наукового розроблення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Губарева Д.В. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи України. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series «Pedagogy*

and Psychology». 2020. Т. 1. № 19. С. 27–32. URL: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2020-1-19-3> (дата звернення: 12.05.2023).

2. Малько А. Соціальна педагогіка в школі: культурологічний аспект. *Рідна школа*. 2001. № 3. С. 36–40.

3. Коберник Г. Формування впевненості у собі в учнів молодшого шкільного віку у процесі застосування технології створення ситуації успіху. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 7(25). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-7\(25\)-113-125](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-7(25)-113-125) (дата звернення: 15.05.2023).

4. Токарева Н.М., Шамне А.В. Вікова та педагогічна психологія. Київ : НУБіП, 2017. 548 с. URL: <https://doi.org/10.31812/0564/1425> (дата звернення: 12.04.2023).

5. Коваленко В.В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : посібник. Київ, 2017. 192 с.

6. Психодіагностика особистості підлітка : навчальний посібник / за ред. О.Д. Кравченко, В.Ф. Моргуна. Полтава, 2008. 118 с.